

พัฒนาการของนโยบายการศึกษาเพื่อความมั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้

Development of Security Educational Policy in Southern Border Provinces

สมพงษ์ ปานเกล้า
Somphong Panklao

บทคัดย่อ

บทความวิชาการบทนี้ มุ่งอธิบายถึงความเป็นมาของนโยบายการศึกษาเพื่อความมั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองช่วง 8 ทศวรรษที่ผ่านมา ปี พ.ศ. 2475-2555 โดยใช้แนวคิด “ไตรลักษณ์รัฐ” ของชัยอนันต์ สมุทรวณิช ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางพัฒนาการของนโยบายการศึกษา และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลจากการศึกษา พบว่า ชุมชนในสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้มีเอกลักษณ์พิเศษเป็นของตนเอง ทั้งด้านประวัติศาสตร์ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรม ซึ่งมีพัฒนาการมายาวนานทำให้ประชากรกลุ่มนี้มีพลังและอำนาจต่อรองทางการเมืองกับรัฐบาลค่อนข้างมากเป็นพิเศษ การดำเนินนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐตลอดช่วงเวลา 80 ปี แม้จะมีเหตุผลของรัฐที่ตั้งอยู่บน “มิติความมั่นคง” เป็นหลักแล้วก็ตาม แต่ในความเป็นจริงรัฐบาลทุกยุคทุกสมัยก็ได้ยินยอมให้ “มิติการพัฒนา” และ “มิติการมีส่วนร่วม” เข้ามามีทั้งบทบาทพร้อมและบทบาทหลักในการกำหนดและดำเนินการตามนโยบายการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้เพิ่มพระราชกรณียกิจเข้าไปมีบทบาทโดยตรงในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มากขึ้น มีผลทำให้ “มิติการพัฒนา” และ “มิติการมีส่วนร่วม” สามารถเกาะเกี่ยวกันกับ “มิติความมั่นคง” เป็น “ไตรลักษณ์รัฐ” อย่างกลมกลืนและเด่นชัด เป็นเหตุเป็นผลของรัฐที่มีความชอบธรรมและเป็นที่ยอมรับของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะ รัฐควรดำรงไว้ซึ่งเหตุผลด้าน “มิติการมีส่วนร่วม” เพื่อให้เป็นบทบาทนำในการขับเคลื่อนและควรให้ “มิติการพัฒนา” มีบทบาทพร้อมและสนับสนุน “มิติความมั่นคง” โดยเน้นการใช้แนวทางพระราชทาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ร่วมบูรณาการอย่างต่อเนื่องด้วย เพราะชุมชนนี้เชื่อว่าการพัฒนาการศึกษาโดยตัวประชาชนเองในสังคมที่รัฐกำหนดโลกทัศน์ทั้งหมดนั้น ไม่อาจมีจริงได้ เนื่องจากไม่มีการจัดการศึกษาที่เป็นกลาง หากไม่มีไว้สำหรับพรรคซีหรือการครอบงำก็มีไว้เพื่อเสรีภาพเท่านั้น

Abstract

In this article, to explain development of security educational policy in southern border provinces after the siam coup d'etat during 8 decades, 1932-2012 period. by using The concept of “three-Dimensional Aspects of the state” advance by Chai-Anan Samudvanija was used to explain the developmental of security educational policy in southern border provinces. And the presented recommends to security educational policies in southern Border Province. By reviewing the other documents and the related research and presented in the form of the descriptive analysis.

The study found that communities in southern border provinces have their own special identities which are historical, race, religion, language and culture. In

อดีตรองเลขาธิการคุรุสภาและอดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานงานเขตพื้นที่การศึกษาประถม ศึกษาเขต 1, 2
อาจารย์บัณฑิตพิเศษ สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง อีเมล: somphong.panklao@gmail.com

Previously Deputy Secretary The Teachers Council of Thailand (Khurusapha) and Deputy Director Yala Primary Educational Service Area office 1, 2,
Special Graduate Lecturer of Educational Administration Ramkhamhaeng University, E-mail: wsaitong@gmail.com

ข้อมูลบทความ

ส่งบทความ 24 สิงหาคม 2558
ตอบรับ 25 ตุลาคม 2558
เผยแพร่ออนไลน์ 26 ธันวาคม 2558

คำสำคัญ

พัฒนาการนโยบายการศึกษา
ความมั่นคง
จังหวัดชายแดนภาคใต้
development of educational policy
security
southern border provinces

particular, there is a strong culture an age-old history. which has a long-standing development that makes this population has the power and political bargaining power with the central government rather special. The educational policy implementation of the central governments throughout 80 years ago, although essentially driven by “security dimension” as the main reason of state, had to concede that other dimensions of state reasons, i.e., “development” and “participation” had to played as partnership role and a leading role in the formulation and implementation of educational policies affecting those communities, especially following the active and direct participation in programs and efforts directed at the improvement of life quality of people in southern border provinces of the king institution “development dimension” and “participation dimension” of state reasons became more legitimate and acceptable to the population in this part the country.

Recommendation, the state should live and support the main reasons “participation dimension” driven as the main role and provide the “development dimension” participate and support with “security dimension” by adopt to His majesty the king’s “understanding, access, development” as on continuous to proceed with the integration of the dimensions. Because these communities believe that educational development by themselves under the state control worldview may not have been true. since don’t have education management neutral. If it is not for the oppression or domination, it is intended only for freedom.

บทนำ

กระแสแห่งความยุ่งยากในเรื่องชาติพันธุ์ที่ขยายตัวและมีอิทธิพลทางการเมืองต่อรัฐบาลมาเป็นเวลายาวนานนั้น Toffler (1980) และ Naisbitt (1994) ชี้ให้เห็นในทำนองเดียวกันว่าพลังและอำนาจที่เรียกกันว่า เผ่าพันธุ์นิยม (Tribalism) จะทำให้เกิดการเรียกร้องการมีส่วนร่วมปกครองท้องถิ่นหรือการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น แต่พัฒนาการทางสังคมและการเมืองไทยมีพื้นฐานอยู่ที่การรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลางและทุกสิ่งทุกอย่างต้องมาจากส่วนกลางทั้งสิ้น ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมโดยส่วนรวมมีทิศทางไปในลักษณะ “รัฐล้อมสังคม” (ชโยนันต์ สมุทวาณิช, 2533) เกือบจะตลอดเวลาเหตุผลของรัฐในการดำเนินกิจการต่างๆ จึงเน้นอยู่ที่เรื่องของ “ความมั่นคง” เป็นหลัก ทั้งนี้เป็นไปเพื่อให้รัฐเกิด “เอกภาพ” และ “เสถียรภาพ” เป็นประการสำคัญ

นโยบายการศึกษา ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลสำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้มีมานานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มปฏิรูปการศึกษา

ในปี พ.ศ. 2441 โดยมีพระบรมราชโองการขยายการศึกษาสู่หัวเมือง และมีพระบรมราชโองการประกาศการจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน รศ. 117 (พ.ศ. 2441) ภายใต้การกำกับดูแลของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ดำรงฐานะผู้อำนวยการการศึกษาหัวเมือง และได้ทรงแต่งตั้งพระราชอาคมะชั้นผู้ใหญ่ให้เป็นผู้อำนวยการการศึกษามณฑลบริเวณ 7 หัวเมืองปักษ์ใต้มีพระสิริธรรมมณี เป็นผู้อำนวยการรับผิดชอบดูแลการจัดการศึกษาตามที่ได้รับมอบหมาย นโยบายการจัดการศึกษาภายใต้กรอบราชโองการที่ล้วนขึ้นอยู่กับ “เหตุผลแห่งองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์” ซึ่งเป็นผู้กุมอำนาจรัฐเป็นสำคัญ พระองค์ทรงพอพระทัยกับการให้กระทรวงมหาดไทยและคณะสงฆ์ร่วมกันจัดการศึกษาตามหัวเมืองทั่วราชอาณาจักร โดยใช้วัดเป็นโรงเรียนและพระสงฆ์เป็นครูผู้สอน นโยบายสำคัญที่มุ่งให้ราษฎรเป็นพลเมืองดี มีจิตสำนึกยึดหลักความมั่นคงและความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ให้โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นสอนภาษาไทยกลาง ใช้ตำราเรียนหลวงทำให้ชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานีไม่เห็นด้วยกับวิธีการจัดการศึกษาในโรงเรียนที่รัฐตั้งขึ้น แต่กลับให้ความนิยมกับวิธีการจัดการศึกษาตามวัฒนธรรมอิสลาม คือ ปอเนาะ ซึ่งจัดการเรียนการสอน

ศาสนาอิสลามและมีจำนวนไม่น้อยในท้องถิ่นนี้ (นกดล โรจนอุดม ศาสตร์, 2523; อรรถนพ เนียมคง, 2538)

ในบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองไทยช่วงเริ่มรัชสมัยรัชกาลที่ 6 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐขณะนั้น คือ ความคิดที่เป็นอุดมการณ์ชาตินิยมของพระองค์มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงนโยบายการจัดการศึกษาในมณฑลปัตตานี ประการแรกให้คนนโยบายที่ให้ประชาชนสามารถอ่าน เขียน และพูดภาษาไทยได้ ต่อจากสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้สมุหเทศาภิบาลมณฑลและข้าหลวงธรรมการประจำมณฑลปัตตานีขณะนั้น พยายามบังคับให้มีการเรียนภาษาไทยทั้งในโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนสอนศาสนามากขึ้น ประการต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายการศึกษาที่สำคัญ คือ การกำหนดกฎหมายบังคับให้ประชาชนที่มีบุตรอยู่ในวัยเรียนช่วงอายุตามกำหนดต้องส่งบุตรหลานไปเข้าเรียน หากฝ่าฝืนจะมีบทลงโทษ ยิ่งไปกว่านั้นยังกำหนดให้ราษฎรช่วยเหลือด้านงบประมาณทางการศึกษาแก่รัฐบาล โดยการจ่ายเงินศึกษาพลีคนละ 1-3 บาท หลังจากพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มีผลบังคับใช้ทุกตำบลในปีแรกของการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าวอีกด้วย (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2550)

จากการดำเนินการตามนโยบายการจัดการศึกษาข้างต้น ปัจจัยความพร้อมของรัฐเองและความพร้อมของประชาชนในท้องถิ่นกลายเป็นประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อระดับด้านสังคม จิตวิทยาและด้านเศรษฐกิจของราษฎรเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้การจัดการศึกษาภาคบังคับมีการเกณฑ์ให้เด็กชายมานั่งเรียนร่วมกับเด็กหญิง เนื้อหาหลักสูตรมีการสอนแต่ภาษาไทย คำสอนเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธซึ่งขัดกับหลักศาสนาอิสลาม ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีความรู้สึกว่าการส่งบุตรหลานเข้าในโรงเรียนรัฐบาลเป็นบาปจึงไม่ส่งเด็กเข้าเรียนตามกฎหมายกำหนด จนกระทั่งเกิดมีกลุ่มต่อต้านนโยบายรัฐบาลโดยการนำของ ต่วนกู อับดุลกาเดร์ (อดีตรยะฮาดานี) ขึ้นในปี พ.ศ. 2465 และในที่สุดเกิดเหตุปะทะกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทำให้ได้รับความเสียหายกันทั้งสองฝ่าย สะท้อนให้เห็นถึงจุดอ่อนของนโยบายของรัฐบาลอย่างชัดเจน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเห็นชอบให้กำหนด “หลักรัฐประศาสนโยบาย” ไว้เป็นหลักสำหรับปฏิบัติราชการในมณฑลปัตตานีเป็นการเฉพาะ ทำให้ข้าราชการได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและมีความยึดหยุ่นมากขึ้น ประชาชนก็มีความพึงพอใจต่อแนวนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลมากขึ้น ส่วนนโยบายการจัดการศึกษาในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 นั้น การจัดการศึกษาของมณฑลปัตตานียังคงดำเนินการโดยยึดหลักรัฐประศาสนโยบายที่รัชกาลที่ 6 ทรงกำหนดไว้ ลดการเน้นให้เด็กมุสลิมมาพูดภาษาไทยลง แต่ให้คงสภาพแบบค่อยๆ ดำเนินการไปที่ละเล็กทีละน้อย ไม่ดำเนินการในสิ่งที่ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่ามีศาสนาบัญญัติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดทั้งไม่เคร่งครัดในการเกณฑ์เด็กให้เข้าเรียนตามกฎหมาย และยังคงสภาพการจัดให้มีการเรียนการสอนภาษามลายูในโรงเรียนประถมศึกษาไว้อีกด้วย (วินิจสังขรัตน์, 2544)

ดังนั้น การจัดการศึกษาภายใต้การรวมศูนย์อำนาจรัฐตามพระบรมราโชบายปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5 ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมเป็นรูปแบบ “รัฐล้อมสังคม” ถึงแม้ว่าสังคมอย่างหัวเมืองปัตตานีจะอยู่ริมขอบของรัฐก็ตาม ยิ่งประกอบด้วยปัญหาความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมอีกด้วยแล้ว “มิตความมั่นคง” จึงเป็นเหตุผลแห่งรัฐที่มีความชอบธรรม (legitimacy) มากกว่ามิตการมีส่วนร่วมและมิตการพัฒนา ขาดเพียงกลไกของรัฐด้านอุดมการณ์ ได้แก่ หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการจัดการศึกษามาทำหน้าที่กล่อมเกลาส่งเสริมอย่างเข้มแข็งเท่านั้น พระบรมราโชบายในการจัดการศึกษาย่อมสัมฤทธิ์ผล

นโยบายการจัดการศึกษาตลอดรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 จึงเป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการขยายการศึกษาให้เป็นการศึกษาแห่งชาติ โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ขึ้น และกำหนดให้ใช้ในมณฑลปัตตานีทุกตำบลก่อนด้วยนั้น ย่อมให้เห็นถึงความเข้มแข็งของรัฐอันบอกลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมเป็นไปในแบบ “รัฐล้อมสังคม” อยู่แน่นอน แต่ถึงแม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนท่าทีของรัฐต่อสังคมโดยประกาศหลักรัฐประศาสนโยบาย 6 ประการ แล้วก็ตาม การจัดการศึกษาภายใต้กรอบรัฐชาติที่เน้นความเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติไทย ผ่านกลไกของรัฐด้านอุดมการณ์ซึ่งทำหน้าที่กล่อมเกลาสังคม โดยกระทรวงธรรมการและกลไกรัฐด้านกำลังบังคับ (กระทรวงมหาดไทย) ในรูปแบบต่างๆ นั้นทำให้เห็นได้ว่าเหตุผลของรัฐด้านความมั่นคงยังคงมีอิทธิพลเหนือมิตอื่นๆ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญของสังคมไทยที่สะท้อนถึงความพยายามของคนไทยจำนวนหนึ่ง ซึ่งต้องการเห็นการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยเกิดขึ้นในประเทศไทย โดยมุ่งที่จะให้การใช้อำนาจทางการเมืองเป็นไปเพื่อประโยชน์และความต้องการของประชาชน ด้วยเหตุผลดังกล่าว “การมีส่วนร่วม” จึงเป็น

เหตุผลหรือหลักการสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการปกครองของ “คณะราษฎร” ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นับตั้งแต่นั้นมา “การมีส่วนร่วม” ได้กลายเป็นเครื่องมือและข้ออ้างเพื่อแสวงหา และหรืออ้างไว้ซึ่งอำนาจทางการเมืองของคณะบุคคล และรัฐบาลมาโดยตลอด ทำให้ผู้นำของชาวไทยมุสลิมในจังหวัด ชายแดนภาคใต้เริ่มมีความหวังว่าภายใต้ระบอบการปกครอง แบบประชาธิปไตย พวกเขาจะสามารถรักษาและประคับประคอง ไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางสังคมของตน ดังจะเห็นได้ว่าภายหลังการ ปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ต่วนกูมะ ฮะยีดตีนิ ผู้นำกลุ่มต่อต้านรัฐบาล คนหนึ่งได้เดินทางกลับมาจากการลี้ภัยทางการเมือง เพราะเห็นว่า “มีรัฐธรรมนูญแล้ว” ส่วนผู้คนคนอื่นๆ ก็มีความหวังว่าอำนาจ ที่พวกตนได้เสียไปเมื่อคราวปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 อาจจะคืนกลับมาใหม่ โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง จึงได้เข้ามา ต่อสู้ทางการเมืองในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เมื่อปี พ.ศ. 2476 (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2503) เป็นต้นมา

นโยบายการศึกษายุคเน้นมิติความมั่นคง (พ.ศ. 2475-2502)

นโยบายการจัดการศึกษาช่วง พ.ศ. 2475-2481

หลังจากคณะราษฎรได้ร่วมกันเปลี่ยนแปลงระบอบการ ปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยและได้ประกาศหลัก 6 ประการ สำหรับเป็นแนวทางในการบริหารราชการแผ่นดิน มีรัฐบาลในช่วง 7 ปีแรก (พ.ศ. 2475-2481) ถึง 9 คณะ ได้ถือใช้ประกาศหลัก 6 ประการ ข้อ 6 ที่ว่า “จะต้องให้การศึกษามากขึ้นที่แก่ราษฎร” เป็นแนวนโยบายการศึกษาตลอดมา ส่วนนโยบายการจัดการศึกษา สำหรับชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รัฐบาลได้ทบทวนแนว นโยบายการจัดการศึกษามากขึ้น การให้ประชาชนมีส่วนร่วมและ ยอมรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เริ่มปรากฏเป็นจริงมากขึ้น เห็นได้จากการประชุมร่วมครั้งสำคัญระหว่างข้าราชการในท้องถิ่น และผู้นำทางศาสนาอิสลาม เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2475 ณ ศาลากลางจังหวัดปัตตานี ซึ่งคณะรัฐมนตรีก็ได้เห็นชอบให้ ผ่อนผันการหยุดเวลาเล่าเรียนและให้มีการสอนภาษามลายูได้ ตามข้อเสนอแนะของที่ประชุมครั้งนั้น เป็นต้น แต่ต่อมานอกจาก รัฐบาลยังคงเน้นการเรียนการสอนภาษาไทยในหลักสูตรประถม ศึกษาแล้ว การสอนภาษามลายูในโรงเรียนตามข้อเรียกร้องของ ประชาชนในท้องถิ่นยังได้ถูกยกเลิกไปพร้อมกับการประกาศ ยุบเลิกมณฑลเทศาภิบาลในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2476 ด้วย ทำให้ ผู้ปกครองเด็กในเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับไม่นิยมส่งบุตรหลาน ให้เข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล แต่ให้บุตรหลานของตนไปเรียน

ศาสนาอิสลามในปอเนาะแทน นโยบายการจัดการศึกษาของ รัฐบาลจึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร พระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (22 กันยายน 2477-9 สิงหาคม 2480) จึงเชิญ หะยีสุหลง เบ็ญญ์อับดุลกาเดร์ ครูสอน ศาสนาและผู้นำทางศาสนาอิสลามคนสำคัญของชายแดนใต้ เป็นผู้แนะนำให้ประชาชนเห็นคุณค่าของการศึกษา แต่ในที่สุด คณะรัฐมนตรีก็ไม่เห็นชอบให้ดำเนินการ (วินิจ สังขรัตน์, 2544)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าแม้รัฐบาลจะลดหย่อนเหตุผลด้าน ความมั่นคงลงบ้างชั่วคราว ยินยอมให้ประชาชนเข้าร่วมประชุม หรือกรณีเชิญ หะยีสุหลง เข้ามามีบทบาทบ้าง ก็เป็นการกระทำ แบบฉาบฉวย ไม่มีความจริงจังในทางปฏิบัติจริงๆ แล้วมีมติการ มีส่วนร่วมเป็นเพียงเครื่องมือและข้ออ้างเพื่อแสวงหาหรืออ้างไว้ ซึ่งอำนาจทางการเมืองของผู้นำในคณะราษฎรและคณะรัฐมนตรี แต่ละคณะตลอดช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้น ผลกระทบที่เห็นได้ ชัดเจนอันสืบเนื่องมาจากความไม่จริงจังต่อเหตุผลด้านมติการ มีส่วนร่วมของรัฐบาลก็คือ นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล ไม่สัมฤทธิ์ผล ขาดความร่วมมือในการพัฒนาด้านอื่นๆ จาก ประชาชนและนโยบายด้านต่างๆ ของรัฐบาลก็ไม่สำเร็จไปด้วย

นโยบายการจัดการศึกษา ช่วง พ.ศ. 2482-2487

ภายใต้การบริหารราชการแผ่นดินของจอมพล ป.พิบูล สงคราม นายกรัฐมนตรี (16 ธันวาคม พ.ศ. 2482, 7 มีนาคม 2485-1 สิงหาคม 2487) ช่วงนี้ชี้ชัดว่ารัฐบาลชุดนั้นเป็นรัฐบาล ชาตินิยมที่ให้ความสำคัญกับเชื้อชาติไทยเป็นอย่างมาก เห็นได้ จากการประกาศใช้นโยบายรัฐนิยมรวม 12 ฉบับ ภายในช่วงเวลา ประมาณ 3 ปี (มิถุนายน 2482-มกราคม 2485) หลังจากรัฐบาลนี้ ได้ประกาศนโยบายรัฐนิยมฉบับแรก เมื่อ 24 กรกฎาคม 2482 เรื่องใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ โดยกำหนดให้เปลี่ยน ชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ประเทศไทย” และกำหนดให้เรียก คนสยามว่า “คนไทย” เพื่อให้ถูกต้องตามเชื้อชาติส่วนใหญ่ทำให้ เน้นความรู้สึกเป็นคนละพวกกับกลุ่มชนต่างเชื้อชาติ ต่างเผ่าพันธุ์ อย่างเด่นชัดยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมมลายูในจังหวัด ชายแดนภาคใต้ นโยบายรัฐนิยมฉบับที่ 3 เรื่องการเรียกชื่อชาว ไทยเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2482 ที่ให้ใช้คำว่า “ไทย” แก่ชาวไทย ทุกคน โดยไม่แบ่งแยกเป็นชาวไทยเหนือ ไทยอีสาน หรือไทยใต้ ได้ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของกลุ่มเชื้อชาติมลายูเพิ่มขึ้นอีก นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้ประกาศนโยบายรัฐนิยม ฉบับที่ 9 เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่ พลเมือง ซึ่งได้กำหนดให้ยกย่องเคารพหนังสือภาษาไทยและ ต้องรู้สึกเป็นเกียรติในการพูดและใช้ภาษาไทย ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อ

วันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2484 รัฐบาลยังได้ประกาศนโยบาย
รัฐนิยม ฉบับที่ 10 ว่าด้วยการแต่งกายของประชาชนชาวไทย
เป็นนโยบายที่ประชาชนชาวไทยมุสลิมถือว่ากระทบกระเทือน
รุนแรงมาก เพราะบังคับให้ประชาชนต้องแต่งกายแบบตะวันตก
เช่น เวลาอยู่ในที่สาธารณะต้องสวมหมวกและรองเท้า ผู้ที่ไม่ทำตาม
จะต้องถูกปรับและถูกลงโทษ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี,
2503) สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเหตุผลของรัฐบาล
ที่กำหนดนโยบายและประกาศใช้นั้นเน้น “มิติตามความมั่นคง” เป็น
ด้านหลัก และในความเห็นของรัฐบาลนั้นถือว่าการศึกษาของไทย
จะเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นนั้น ต้องใช้ภาษาและหนังสือของชาติแบบ
เดียวกันเป็นส่วนประกอบอันสำคัญ

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลยุค “รัฐนิยม” โดยมี จอมพล
ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น เป็นรัฐบาลที่มี
นโยบายเร่งรัดให้ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้อีกมี
ความรู้สึกว่าพวกตนไม่ใช่เป็นคนไทยมากขึ้น เพราะนอกจาก
ประกาศให้เปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นประเทศไทยและรัฐนิยม
ฉบับแรกยังเน้นความรู้สึกคนละพวกสำหรับชนต่างเชื้อชาติให้
เด่นชัดมากขึ้นเช่นกัน รัฐบาลอ้างเหตุผลเพื่อความมั่นคง เพื่อ
ผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติ เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นขึ้นภายใน
ราชอาณาจักร ตลอดทั้งกำหนดให้ใช้ภาษาไทยเท่านั้นในการติดต่อ
ราชการ ทำให้ชาวไทยมุสลิมถือว่าเป็นความพยายามกลืนชาติ
พวกเขา ในขณะที่รัฐบาลเชื่อว่าการสร้างชาติโดยรวมเอาชนเผ่า
ต่างๆ กันให้อยู่ในหน่วยการเมืองเดียวกัน ด้วยการสร้างเอกลักษณ์
และวัฒนธรรมแห่งชาติ จุดสำคัญ คือ การสร้างชาติขึ้นนั้น รัฐบาล
เห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่งต้องมีการผสมกลมกลืนให้สมาชิกของ
ประชาคมการเมืองมีความภักดีต่อหน่วยการเมืองเดียวกัน

นโยบายการจัดการศึกษาช่วง พ.ศ. 2488-2501

การจัดการศึกษาภายใต้การเปลี่ยนแปลงผู้นำรัฐบาล
หลายครั้งในระยะเวลา 2 ปี มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลถึง 6 คณะ
มีนายกรัฐมนตรีถึง 4 คน นโยบายการจัดการศึกษาโดยภาพรวม
นอกจากไม่ค่อยชัดเจนมากนักแล้วยังไม่แตกต่างไปจากรัฐบาล
ก่อนเท่าใดนัก แต่เริ่มจะระบุชัดเจนและแตกต่างมากขึ้นใน
ช่วงสมัยของ นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
(24 มีนาคม 2489-23 สิงหาคม พ.ศ. 2489) ส่วนนโยบายการ
จัดการศึกษาสำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นก็ยังไม่ชัดเจน
เช่นเดียวกัน แต่ดูเหมือนว่ารัฐได้ปรับเปลี่ยนท่าทีเชิงกว้างต่อ
ชาวไทยมุสลิมลง เริ่มมีความระมัดระวังในการใช้อำนาจทางการ
เมืองการปกครองมากขึ้น นโยบายต่างๆ ค่อนข้างจะผ่อนปรน
มากขึ้น เช่นเดียวกันเห็นได้จากการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกา

ว่าด้วยศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พ.ศ. 2488 เพื่อให้ความคุ้มครอง
และอุปถัมภ์ในกิจการศาสนาของชาวไทยมุสลิม นอกจากนั้นยังได้
ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในจังหวัด
ปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489 เพื่อเป็นการใช้
สิทธิในด้านกฎหมายมรดกและครอบครัวที่ได้ถูกสิทธิโอนไปในสมัย
จอมพล ป. พิบูลสงคราม คืนแก่ให้แกชาวไทยมุสลิมในจังหวัด
ชายแดนภาคใต้ นโยบายการจัดการศึกษาที่เห็นชัดเจนเป็นรูป
ธรรมก็คือการที่รัฐบาลของ พันตรีควง อภัยวงศ์ (31 มกราคม
2489-24 มีนาคม 2489) ได้อนุญาตให้เปลี่ยนวันหยุดราชการ
และวันหยุดโรงเรียนในจังหวัดชายแดนภาคใต้จากวันอาทิตย์
เป็นวันศุกร์ นอกจากนั้น รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ (24 มีนาคม
2489-1 มิถุนายน 2489) ได้อนุญาตให้ให้ติครูสอนภาษามลายู
ภาษาอาหรับ และศาสนาอิสลามได้ โดยไม่ถือว่าเป็นการขัดกับ
ลักษณะการสอนตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2486
ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลได้รับการร้องเรียนจากผู้แทนราษฎรชาวไทย
มุสลิม (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2503)

ต่อมาในช่วงสมัยรัฐบาลพลเรือตรีวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์
(23 สิงหาคม 2489-30 พฤษภาคม 2490) หะยีสุหลง เบ็ญญ์-
ตุลกาเดร์ ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี
ได้เป็นตัวแทนชาวไทยมุสลิมจังหวัดภาคใต้อื่นคำขอ 7 ประการ
ในวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2490 ต่อรัฐบาลและคณะรัฐมนตรีก็ได้มี
มติเห็นชอบในเดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน คำขอที่ว่า “การจัดการ
ศึกษาในชั้นประถมศึกษาถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ให้มีการศึกษา
ภาษามลายูตลอด” เป็น 1 ในคำขอ 7 ประการที่รัฐบาลได้อนุญาตให้
ดำเนินการได้ด้วย แม้ว่าลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม
ชาวไทยมุสลิมช่วงเวลานี้จะมีรูปแบบคล้ายกับ “สังคมล้อมรัฐ”
ซึ่งจะเห็นได้จากท่าทีของคณะรัฐมนตรีที่มีความยืดหยุ่นต่อการ
กำหนดหรือการตัดสินใจต่อนโยบายสำหรับชาวไทยมุสลิมมากขึ้น
และการยอมรับฟังข้อเสนอของผู้แทนราษฎรหรือการรับคำขอ
7 ประการ ของหะยีสุหลง เบ็ญญ์ตุลกาเดร์ เป็นต้นก็ตาม เหตุผล
ของรัฐน่าจะมุ่งเน้นมิติการมีส่วนร่วมมากขึ้น แต่เนื่องจากปัญหา
ทางการเมืองหรือปัญหาความไม่เสถียรภาพของรัฐบาลเอง หรือ
ด้วยเจตนาเพียงเพื่อตึงตูดความจงรักภักดีต่อรัฐบาลที่ดี โอกาส
ในการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลก็ไม่มีมากนัก การ
เปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรีหลายๆ ครั้งส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพ
ทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไปด้วย
จุดอ่อนของรัฐบาลอื่นๆ และปัญหาของชาวไทยมุสลิมในจังหวัด
ชายแดนภาคใต้ ดูเหมือนว่าจะได้รับการแก้ไขโดยรัฐบาลของ
จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งได้เข้ามารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

อีกช่วงเวลาหนึ่ง (พ.ศ. 2491-2500) เหตุผลของรัฐมิตินั้นคงอ่อนตัวลง มีการให้ความสำคัญกับมิตินั้นมากขึ้น มิตินั้นพัฒนาที่เพิ่มพูนขึ้นเช่นเดียวกัน หลังจากสงบนิ่งมาเป็นเวลานาน ทั้งนี้เห็นได้จากนโยบายและพฤติกรรมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ การประกาศแต่งตั้งให้ นายเจ๊ะ อับดุลลาห์ หลังปูเต๊ะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสตูล ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ การจัดตั้งคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุงการปกครองสี่จังหวัดภาคใต้ การปรับปรุงตัวข้าราชการฝ่ายปกครอง การให้สี่จังหวัดภาคใต้หยุดราชการและหยุดโรงเรียนในวันศุกร์ การปรับปรุงระเบียบการศึกษาในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยให้มีการสอนภาษามลายูในระดับประถมศึกษาของโรงเรียนรัฐบาลและรัฐบาลอุดหนุนส่งเสริมกิจการทางศาสนาอิสลาม โดยจะตั้งงบประมาณช่วยเหลือในการสร้าง “มัสยิดประจำจังหวัด” (ปก แก้วกาญจน์, 2531)

ส่วนนโยบายด้านการจัดการศึกษานั้น รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดให้มีการสอนภาษามลายูในโรงเรียนประถมศึกษา ตามโครงการการใช้หลักสูตรพิเศษ สอนภาษามลายูและการศาสนาในโรงเรียนประถมศึกษา มีการปฏิบัติที่เป็นจริงคือ การประชุมเพื่อดำเนินการตามโครงการดังกล่าวถึง 2 ครั้ง (ครั้งแรกเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2491 และครั้งที่สอง เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2491) ซึ่งในการประชุมดังกล่าวมีผู้เกี่ยวข้องตั้งแต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ผู้แทนราษฎร และข้าราชการระดับสูงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นับได้ว่าเหตุผลด้านมิตินั้นมีส่วนร่วมได้รับการขยายผลมากขึ้นเป็นลำดับ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2503)

อย่างไรก็ตาม แม้มีนโยบายมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาสี่จังหวัดภาคใต้ของ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งบริหารราชการแผ่นดินต่อเนื่องกันมายาวนานนับ 10 ปี (พ.ศ. 2491-2500) จะยังไม่สามารถสนองตอบความต้องการหรือให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ทั้งหมดก็ตาม แต่ก็ได้แสดงให้เห็นชัดว่า มิตินั้นมีส่วนร่วม ได้มีโอกาสเป็นเหตุผลด้านหลักของรัฐบ้างทั้งๆ ที่น่าจะเป็นเหตุผลหลักจริงๆ ตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ใหม่ๆ เสียด้วยซ้ำ ดังนั้นช่วงเวลาของ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระยะหลังนี้น่าจะถือเป็น “ทศวรรษของมิตินั้นมีส่วนร่วม” หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้วถึง 15 ปีกว่า ในที่สุดรัฐบาลที่มี พลโทถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (1 มกราคม 2501-20 ตุลาคม 2501) ก็ได้เข้าบริหารราชการแทนที่หลังจาก นายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลรักษาการชั่วคราว (21 กันยายน 2500-

26 ธันวาคม 2500) แม้ว่ารัฐบาลนี้จะมิเวลาบริหารไม่นานนัก แต่ก็ได้สนับสนุนนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล) ได้ร่วมกันปรับปรุงการศึกษาของภาคศึกษา 2 ด้วยการสร้างครูสัมมนาและสร้างอาคารประกอบ พร้อมทั้งติดตั้งโรงพิมพ์ขนาดย่อมที่สามารถพิมพ์หนังสือแบบเรียนได้ 3 ภาษา คือ ภาษาไทย ภาษามลายู และภาษาอังกฤษ นับได้ว่าช่วงนี้เหตุผลของรัฐ “ด้านมิตินั้นพัฒนา” เริ่มมีบทบาทมากขึ้นใกล้เคียงกับเหตุผลด้าน “มิตินั้นมีส่วนร่วม” ในขณะที่เหตุผลด้าน “ความมั่นคง” ในการจัดการศึกษาของรัฐบาลอ่อนตัวลงไปพอสมควร

นโยบายการศึกษาที่เน้นมิตินั้นพัฒนา (พ.ศ.2502-2516)

นโยบายการจัดการศึกษาช่วง พ.ศ.2502-2506

หลังจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (9 กุมภาพันธ์ 2502-8 ธันวาคม 2506) รัฐบาลได้พยายามจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เป็นไปด้วยความราบรื่น โดยมุ่งหวังจะให้ชาวไทยมุสลิมสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยอย่างแท้จริง และเพื่อบรรเทาเป้าหมายความเป็นปึกแผ่นความมั่นคงภายใน และความเป็นเอกภาพของประเทศ ทั้งนี้ภายใต้กรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ซึ่งเป็นแผนพัฒนาฉบับแรกของประเทศ ทำให้มีแผนพัฒนาการศึกษา (พ.ศ. 2504-2509) ฉบับแรกด้วยเช่นกัน ดังนั้น การพัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงได้ดำเนินการภายใต้กรอบพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2502 ณ ครูสัมมนาภาคการศึกษา 2 จังหวัดยะลา ว่า “...การศึกษาที่สำคัญมาก ให้พยายามจัดให้ดีให้พลเมืองสามารถพูดภาษาไทยได้ แม้จะพูดได้ไม่มากนัก เพียงแต่พอรู้เรื่องกันก็ยั้งดี...” (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2503)

นับได้ว่าพระราชดำริข้างต้นเป็นฐานการก่อตัวให้เกิดความชอบธรรมมากยิ่งขึ้นต่อเหตุผลด้านมิตินั้นพัฒนาของรัฐต่อการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การดำเนินการที่เป็นรูปธรรมเห็นได้จากกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้มีโครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค (พ.ศ.๓) และโครงการการพัฒนาการศึกษา (ค.พ.ศ.) ขึ้น อย่างไรก็ตาม ก็ยังมุ่งเน้นเป้าหมายของเหตุผลการพัฒนาที่สำคัญซึ่งแฝงไว้ด้วย “มิตินั้นมั่นคง” อย่างเห็นได้ชัดเจน

คือ การมุ่งพัฒนาประชาชนให้สามารถพูดภาษาไทยและสามารถใช้ภาษาไทยในการสื่อความหมาย สร้างความเข้าใจกันได้ มุ่งพัฒนาการศึกษาทุกระดับและมุ่งพัฒนาความรู้สึกรักคิดของประชาชนที่มีต่อประเทศชาติ โดยให้ประชาชนเข้าใจว่าตนเป็นคนไทย เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้นภายใต้เหตุผล “มิติการพัฒนา” ในกรอบใหญ่ระดับชาติคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ (พ.ศ. 2504-2509) รัฐบาลก็ได้จัดตั้งสภาความมั่นคงแห่งชาติขึ้น ซึ่งต่อมามีมติได้มีบทบาทสูงมากต่อการกำหนดนโยบายด้านความมั่นคงของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งให้เห็นว่าแม้ดูเหมือนว่าความมั่นคงจะลดบทบาทลงไป แต่จริงๆ แล้วรัฐก็ยังขยายกลไกทางด้านความมั่นคงขึ้นรองรับมิตินี้อีก ย่อมแสดงให้เห็นถึง “ความมั่นคง” มิได้ลดบทบาทอย่างแท้จริง ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดก็คือ กรณีที่กระทรวงศึกษาธิการโดยคณะกรรมการที่ปรึกษาโครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค มีมติเพื่อปรับปรุงปอเนาะว่าให้มีระเบียบว่าด้วยการปรับปรุงปอเนาะในภาคศึกษา 2 โดยให้มีการจดทะเบียน ให้มีหลักสูตร และกำหนดเวลาเรียน และกำหนดวิชาที่สอน แบ่งได้เป็นหมวดวิชาศาสนา วิชาภาษาไทย และหมวดวิชาชีพ ให้มีการทดสอบความรู้และให้มีการออกประกาศนียบัตร และให้ได้รับความช่วยเหลืองบประมาณจากราชการ (เขตการศึกษา 2, 2528)

ที่น่าสังเกตนอกจากมติของคณะกรรมการที่มุ่งควบคุมและปรับปรุงปอเนาะแล้ว พบว่า มีเจ้าหน้าที่จากกรมประมวลข่าวกลางเข้าร่วมประชุมและสังเกตการณ์ด้วย ซึ่งให้เห็นว่าแม้รัฐจะให้มีตัวแทนของชาวไทยมุสลิมร่วมเป็นกรรมการในฐานะตัวแทนของเหตุผล มิติด้านการมีส่วนร่วม แต่ในขณะเดียวกันกลับให้มีตัวแทนของกลไกของรัฐด้านความมั่นคง ร่วมคอยกำกับอย่างใกล้ชิด ซึ่งต่อมากกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ประกาศใช้ระเบียบว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคศึกษา 2 พ.ศ. 2504 สรุปสาระสำคัญ คือ ปอเนาะใดที่มีความสนใจที่จะปรับปรุงกิจกรรมของปอเนาะ ให้ยื่นเรื่องขอจดทะเบียนต่อทางราชการ ปอเนาะใดที่จัดการด้านการสอนได้ดีจะได้รับการอุดหนุนจากกระทรวงศึกษาธิการ และให้ปอเนาะที่จดทะเบียนแล้วจัดการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรวิชาศาสนา วิชาภาษาไทย และวิชาชีพ นอกจากนี้ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบตามข้อเสนอของกระทรวงมหาดไทยในฐานะกลไกด้านการบังคับของรัฐที่มีอุดมการณ์และเหตุผลด้านความมั่นคงแฝงไว้ด้วยตลอดเวลา ในคราวประชุมเมื่อวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2506 ความว่า “เร่งรัดด้านการศึกษา โดยให้นิยมเรียนภาษาไทยและใช้ภาษาไทยเป็น

ภาษาหลักและแพร่หลาย และให้เร่งรัดงานด้านปอเนาะและสามัญศึกษา ซึ่งจะทำให้ราษฎรเข้าใจรัฐบาลยิ่งขึ้น” และ “เรื่องตัวเจ้าหน้าที่ให้มีการอบรมกวาดขัน เลือกสรรคนดีจริงๆ ตลอดทั้งการพิจารณาด้านสวัสดิการ เช่น มีเบี้ยภาษาเพิ่มให้เป็นกรณีพิเศษ เพื่อให้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง” (สมพงษ์ ปานเกล้า, 2541) มติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวหากไม่ได้พิจารณาให้รอบคอบอาจถือว่าเป็นเรื่องปกติ แต่เนื่องจากเป็นข้อเสนอของกลไกของรัฐด้านความมั่นคงที่เสนอให้เร่งรัดด้านการจัดการศึกษาให้นิยมเรียนและใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลักในฐานะภาษาประจำชาติจึงได้รับการผลักดันจากหลายฝ่ายอย่างจริงจังประการหนึ่ง ประการต่อมาการอบรมเจ้าหน้าที่ การเลือกสรรคนดีที่มีความรู้ความสามารถด้านภาษามลายูท้องถิ่นให้เข้ารับราชการและได้รับเบี้ยภาษาเพิ่มขึ้น น่าจะได้รับการผลักดันให้เกิดการปฏิบัติจริงและต่อเนื่องด้วย แต่กลับไม่ได้ดำเนินการอย่างจริงจัง เพื่อให้เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริงทั้งๆ ที่ประเด็นนี้ เจ้าพระยายมราช (บัน สุขุม) ได้เคยเสนอรายงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2466 ไว้แล้วก็ตาม

นโยบายการจัดการศึกษาช่วง พ.ศ.2507-2516

ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลโดยมี จอมพล ถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (9 ธันวาคม 2506-7 มีนาคม 2512) ดำเนินการบริหารราชการแผ่นดินภายใต้กรอบ “แผนพัฒนาภาคใต้” ระยะ 3 ปี (พ.ศ.2507-2509) โดยมุ่งพัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้ประชาชนได้สำนึกถึงความเป็นคนไทยของตนโดยแท้จริง สนับสนุนการปรับปรุงโรงเรียนปอเนาะให้จดทะเบียนอย่างทั่วถึง และจะดำเนินการจัดตั้งมหาวิทยาลัยภาคใต้ขึ้น นอกจากนั้น จะเร่งรัดปรับปรุงการอาชีวศึกษาทั้งด้านเทคนิคและเกษตรกรรมให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ดังนั้น เพื่อเป็นการพัฒนาภาคใต้ตามแผนให้บรรลุเป้าหมาย กลไกของรัฐด้านกำลังบังคับที่รองรับเหตุผลมิติความมั่นคง จึงกำหนดโครงการต่างๆ เช่น โครงการส่งเสริมระดับการศึกษาขั้นสูงภายในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โครงการส่งเสริมการศึกษาพระคัมภีร์ กุรอาน โครงการส่งเสริมความรู้เรื่องเมืองไทย (ทัศนจรพระนคร) และโครงการส่งเสริมความรู้วิชาภาษามลายูแก่ข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น (สำนักงานปลัดกระทรวง, 2550)

หากมองโดยภาพรวมของโครงการในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย ดังกล่าวข้างต้นแล้วน่าจะมีความชอบธรรมตามเหตุผลของรัฐ “มิติการพัฒนา” ภายใต้กรอบของแผนพัฒนาภาคใต้ แต่หากพิจารณารายละเอียด พบว่า วัตถุประสงค์ของโครงการข้างต้นอย่างน้อย 2 โครงการ คือ โครงการส่งเสริมระดับการศึกษาขั้นสูงภายในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และโครงการ

ส่งเสริมความรู้เรื่องเมืองไทย (ทัศนจักรพระนคร) ล้วนเป็นเหตุผลของรัฐบาล “มิติตามมั่นคง” ซึ่งเห็นได้จากวัตถุประสงค์ของโครงการที่ 1 กำหนดว่า ...เพื่อสนับสนุนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ได้ศึกษาต่อในชั้นอุดมศึกษาให้มากขึ้นเป็นกรณีพิเศษ เพื่อจะได้นำเอาประเพณีของคนไทยไปเผยแพร่และมีส่วนในการรับผิดชอบสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ทั้งทำให้จิตใจของผู้ที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพเกิดความรักดีต่อประเทศไทยมากขึ้น อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่นโยบายทางการเมืองและการปกครอง... และวัตถุประสงค์ของโครงการที่ 3 กำหนดว่า ...เพื่อนำนักเรียนหรือเยาวชนมุสลิมในปอเนาะอันเป็นแหล่งล้าหลังในการศึกษาจากจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้มาพบเห็นความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินงานของรัฐบาล ซึ่งเป็นหนทางหนึ่งที่จะปรับความเข้าใจและแก้ปัญหาความยุ่งยากทางภาคใต้ และเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายปรับปรุงการปกครองด้วย นอกจากเยาวชนไทยมุสลิมจะได้ประโยชน์จากการทัศนศึกษาแล้ว รัฐบาลจะได้ประโยชน์จากการผูกมัดจิตใจเยาวชนเหล่านั้นให้เชื่อมั่นในการปฏิบัติงานของรัฐบาลที่ถูกต้อง เป็นต้น ส่วนโครงการในความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นกลไกรัฐบาลด้านอุดมการณ์ทำหน้าที่กลมกล่อมสามารถกำหนดโครงการที่น่าสนใจ ได้แก่ โครงการทดลองสอนภาษาไทยด้วยวิธีพิเศษ โครงการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาคศึกษา 2 และโครงการทุนอุดหนุนการศึกษา (เขตการศึกษา 2, 2528)

ในทำนองเดียวกันถึงแม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะมีบทบาทด้านกล่อมเกลางานสังคม แต่ก็ยังมีเหตุผลความมั่นคงแฝงอยู่ในหลักการและเหตุผลของโครงการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะด้วยเช่นกัน ซึ่งเห็นได้จากการที่คณะกรรมการที่ปรึกษาการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคของภาคศึกษา 2 ได้พิจารณาเห็นว่าการศึกษาในรูปแบบของปอเนาะเป็นการศึกษาที่ล้าหลังเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของบ้านเมือง ควรให้ปอเนาะดำเนินการในรูปแบบของโรงเรียน จึงเห็นได้ชัดว่าในบางช่วงเวลา “มิติตามมั่นคง” ก็ยังมีบทบาทในระดับความเข้มข้นสูงอยู่ภายใต้เหตุผลของรัฐที่พยายามเน้น “มิติตามพัฒนา” โดยรอบแผนพัฒนาภาคใต้ สภาความมั่นคงแห่งชาติจึงได้เสนอคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2509 ให้พิจารณาเห็นชอบเกี่ยวกับปอเนาะ ในประเด็นห้ามตั้งปอเนาะขึ้นมาใหม่ หากมีผู้ฝ่าฝืนจะต้องถูกลงโทษ ปอเนาะที่ตั้งอยู่แล้วบังคับให้ขออนุญาตและมาจดทะเบียนภายใน 6 เดือน และให้แปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์ให้เสร็จภายใน 3-5 ปี (เขตการศึกษา 2, 2528; เสริมศักดิ์

วิศาลาภรณ์, 2550)

หลังจากนั้นได้มีการเลือกตั้งทั่วไปตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2511 รัฐบาลใหม่โดย จอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (7 มีนาคม 2512-17 พฤศจิกายน 2514) เสนอนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับชาวไทยมุสลิมในช่วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) โดยกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดโครงการในความรับผิดชอบ คือ การขยายผลโครงการทดลองการสอนภาษาไทยด้วยวิธีพิเศษ และโครงการแปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์ (เขตการศึกษา 2, 2528) การจัดการศึกษาระยะนี้เป็นไปในลักษณะการขยายผลจากโครงการเดิมทั้งสองโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการแปรสภาพปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์ได้รับการดูแลจากกลไกของรัฐ ทั้งกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย เพราะต้องการสนองตอบต่อเหตุผลของรัฐบาล “มิติตามมั่นคง” อันสืบเนื่องมาจากรัฐบาลก่อน แต่พยายามใช้วิธีแบบค่อยเป็นค่อยไปตลอดสมัยรัฐบาลนี้

นโยบายยุคนั้นมิติตามมีส่วนร่วม (พ.ศ.2516 - 2557)

นโยบายการจัดการศึกษาช่วง พ.ศ.2516-2519

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ประเทศไทยมีรัฐบาลเข้ามาบริหารประเทศถึง 6 คณะ รัฐบาลคณะแรกโดย นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี (14 ตุลาคม 2516-22 พฤษภาคม 2517) และคณะที่สอง (27 พฤษภาคม 2517-14 กุมภาพันธ์ 2518) ระยะนี้เป็นช่วงเวลาที่ยุคนในสังคมมีความขัดแย้งกันสูง ในฐานะรัฐบาลรักษาการเพื่อปรับปรุงสภาพต่างๆ ให้กลับคืนสู่ความสงบเรียบร้อยโดยเร็ว ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมที่ควรเป็น คือ “สังคมล้อมรัฐ” การที่รัฐจะดำเนินนโยบายใดๆ ย่อมจะต้องคำนึงถึงเหตุผลของรัฐ “มิติตามมีส่วนร่วม” เป็นหลักนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลนี้ประเด็นสำคัญที่สุด คือ การกำหนดว่ารัฐบาลจะวางรากฐานและแนวทางปฏิบัติในการปฏิรูปการศึกษาให้ตรงตามกระแสเรียกร้องของสังคมอย่างไร ดังนั้น รัฐบาลจึงได้แต่งตั้ง นายสิปนนท์ เกตุทัต เป็นประธานคณะกรรมการการปฏิรูปการศึกษา เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2517 และต่อมารัฐบาลของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้ดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานการปฏิรูปการศึกษาขึ้นเพื่อดำเนินงานให้ต่อเนื่องจากรัฐบาลก่อน (เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์, 2550)

ส่วนนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้ในเวลานั้น นอกจากกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการตามแนวนโยบายและโครงการเดิมแล้ว รมติคณะรัฐมนตรีในระบอบนี้ยังเห็นชอบให้มีการขยายผล แผนงาน และโครงการเดิมต่อไปอีก แต่พอถึงรัฐบาลซึ่งมี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (14 มีนาคม 2518-20 เมษายน 2519) ได้แถลงนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับชาวไทยมุสลิมไว้อย่างชัดเจนเมื่อวันที่ 29 มกราคม 2519 สรุปได้ว่า รัฐบาลจะให้ความเสมอภาคแก่คนไทยทุกกลุ่ม ทุกศาสนา เท่าเทียมกัน สิทธิพิเศษซึ่งบุคคลบางกลุ่มเคยได้รับ เช่น การเข้ารับการศึกษานในสถาบันการศึกษาชั้นสูงจะถูกยกเลิก แต่ขณะเดียวกัน รัฐบาลจะคำนึงถึงการคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษาในสถาบันการศึกษาภาคใต้ รวมทั้งรัฐบาลจะปรับปรุงการศึกษาระดับก่อนมหาวิทยาลัยให้มีคุณภาพสูงขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวภาคใต้ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนาให้ได้มีโอกาสศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยมากขึ้น แต่ในนโยบายดังกล่าวนอกจากรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะไม่มีเวลาเพียงพอในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติแล้ว สภาความมั่นคงแห่งชาติยังมีความเห็นว่าการขยายเดิมนั้น ปลอดภัยและเป็นวิถีทางที่ถูกต้องแล้ว ดังนั้น ต่อมารัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (20 เมษายน 2519-6 ตุลาคม 2519) จึงไม่อนุวัตินโยบายดังกล่าว (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2550) แม้ระยะนี้ “มิตินโยบาย” ควรเป็นเหตุผลของรัฐด้านหลักมากกว่าเหตุผลด้านอื่น แต่ในสภาพความเป็นจริงดังปรากฏแล้ว กลไกของรัฐองค์กรใหม่ทางด้านความมั่นคงยังมีพลังยับยั้งนโยบายที่ควรจะเป็นซึ่งมาจากนักการเมืองอันเป็นผู้แทนปวงชนอยู่ดี

นโยบายการจัดการศึกษาช่วง พ.ศ. 2519-2523

หลังจากรัฐบาล ม.ร.ว. เสถียร ปราโมช ได้ถูกรัฐประหาร โดยคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในวันที่ (6 ตุลาคม พ.ศ. 2519) รัฐบาลที่มี นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (8 ตุลาคม 2519-20 ตุลาคม 2520) ได้เข้ามาบริหารราชการแผ่นดิน ภายใต้การกำกับของสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่เน้นการ تهدทูนสถาบันพระมหากษัตริย์และต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ทำให้บรรยากาศความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมปรับเปลี่ยนไปเป็นแบบ “รัฐล้อมกับสังคม” อย่างเห็นได้ชัดอีกครั้ง ดังนั้น เหตุผลของรัฐที่รองรับลักษณะความสัมพันธ์แบบนี้ซึ่งเป็นเหตุผล “มิติด้านความมั่นคง” เป็นด้านหลักนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐที่เน้นเหตุผล “มิติด้านความมั่นคง” ด้วยเช่นกัน ดังนั้น รัฐบาลจึงเน้นให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้และการใช้ภาษาไทยมากกว่า รัฐบาลก่อนๆ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งรัฐบาลนี้ได้ดำเนิน

การตามนโยบายปฏิรูปการศึกษาต่อจากรัฐบาลก่อนอีกด้วย ส่วนการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีโครงสร้างทางสังคมแตกต่างจากภาคอื่น นอกจากจะเน้นโครงการที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทยและการสร้างความสำนึกในความเป็นคนไทยแล้ว รัฐบาลนี้ยังได้สนับสนุนให้มีการขยายผลโครงการเดิมๆ ที่ดำเนินการมาแล้วจากรัฐบาลก่อนต่อไปอีก

ต่อมารัฐบาลที่มี พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี (11 พฤศจิกายน 2520-3 มีนาคม 2523) ได้เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินภายใต้กรอบเหตุผลของรัฐที่เน้น “มิติด้านความมั่นคง” อยู่เช่นเดิม ซึ่งเห็นได้จากประเด็นสำคัญๆ ในนโยบายการจัดการศึกษา คือ มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีความสำนึกในความเป็นคนไทยที่มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ตลอดจนมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาไทยอันเป็นภาษาประจำชาติไทย ในที่สุดประเด็นสำคัญดังกล่าวข้างต้น ได้รับการบรรจุไว้ในนโยบายการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ของสภาความมั่นคงแห่งชาติ โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2521 ที่ระบุไว้ประการหนึ่งว่า “ให้ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้นิยมพูดภาษาไทย โดยถือเอาเยาวชนรุ่นใหม่เป็นเป้าหมายสำคัญ” (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2550) จึงกล่าวได้ว่าแม้รัฐบาลจะได้นำนโยบายหรือโครงการด้านอื่นๆ เพื่อประกอบให้มีความหลากหลายโดยใช้เหตุผล “มิติด้านการพัฒนา” หรือ “มิติด้านการมีส่วนร่วม” ด้วยก็ตาม แต่เหตุผลอื่นเป็นเพียงตัวประกอบให้มีสีสนเท่านั้น แท้ที่จริงแล้ว “มิติด้านความมั่นคง” ยังคงมีอิทธิพลและคงความสำคัญสูงสุด ทั้งนี้เห็นได้จากการที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบให้จัดตั้งศูนย์ประสานงานการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศปต.) เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2533 ให้ทำหน้าที่เป็นกลไกของรัฐชั้นใหม่เพื่อรองรับเหตุผลของรัฐด้านความมั่นคงตามกรอบนโยบายความมั่นคงแห่งชาติอย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกันเหตุผลด้านอื่นของรัฐก็เป็นเพียงเหตุผลด้านรองตลอดมาเท่านั้น

นโยบายการจัดการศึกษาช่วง พ.ศ. 2523-2544

หลังจาก พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรี ประสบปัญหาในการบริหารราชการแผ่นดินมากมาย ในที่สุดจึงประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐบาลชุดต่อมาที่มี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (3 มีนาคม 2523-19 มีนาคม 2526, 30 เมษายน 2526-4 สิงหาคม 2529 และ 5 สิงหาคม 2529-3 สิงหาคม 2531) ก็ได้ดำเนินนโยบายการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะมีประเด็นสำคัญสรุปได้ ดังนี้

มุ่งเน้นจะให้การศึกษาเป็นรากฐานของการปกครอง การอาชีพ และการพัฒนาชนบท มุ่งเน้นการประสานงานการศึกษาทั้งด้าน นโยบาย การบริหาร และการมอบอำนาจไปสู่ระดับปฏิบัติ มุ่งเน้น เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและพัฒนา รูปแบบการประสานงานวิทยาลัยและการจัดการอาชีวศึกษา และ มุ่งปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริหารการประถมศึกษา

ส่วนนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับจังหวัดชายแดน ภาคใต้ นั้น รัฐบาลในช่วงนี้ยังคงให้การสนับสนุนการดำเนินงาน ตามนโยบายของรัฐบาลก่อนๆ โดยเฉพาะโครงการหลายโครงการ ที่ยังดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการจัดส่งนักศึกษาชาวไทย มุสลิม จังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าเรียนต่อมหาวิทยาลัยต่างๆ และโรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่อง ระยะที่ 3 (2525-2529) โดยมีเหตุผลด้านมิติความมั่นคงรองรับ เพราะเป็นการปฏิบัติการตามนโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับ จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้านการเมืองภายใน ต่อมาในช่วงปลาย สมัยรัฐบาลนี้ (5 สิงหาคม 2529-3 สิงหาคม 2531) ยังมีมติคณะ รัฐมนตรีให้ดำเนินการต่อเป็นระยะที่ 4 (2530-2534) คือ โครงการ อุดหนุนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามภาคใต้ เพราะถือว่าเป็น การศึกษาพื้นฐานสำคัญที่จะก่อให้เกิดความมั่นคงแก่ชาติ โดยมีส่วนร่วม คณะรัฐมนตรีอนุมัติงบประมาณให้ขยายเวลาออกไปอีกหนึ่ง ปีงบประมาณ และรวมทั้งโครงการส่งเสริมทักษะภาษาไทยสำหรับ เยาวชนไทยมุสลิมและโครงการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน ในโรงเรียนปอเนาะหรือโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เป็นต้น จะเห็นได้ว่านโยบายการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนในจังหวัด ชายแดนใต้ของรัฐบาลภายในช่วงเวลาที่ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีจุดแข็งอยู่ที่ผู้นำสูงสุดของรัฐบาล เป็นบุคคลเดียวกันที่ทำหน้าที่อย่างต่อเนื่องกันนานถึง 8 ปีเศษ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีบางคนไปบ้างก็ตาม ข้อเท็จจริง ประการหนึ่งนั้นชี้ให้เห็นว่าการมีคณะกรรมการทั้งระดับชาติ จังหวัด อำเภอ และกลุ่มโรงเรียนล้วนแต่มีตัวแทนจากฝ่ายปฏิบัติการที่ผ่านกระบวนการเลือกตั้งร่วมเป็นกรรมการด้วยทุกระดับ หากบริหารทางการเมืองมีความนิ่ง มีความต่อเนื่องไม่แปรปรวน มากนัก เหตุผลของรัฐต่อการดำเนินงานตามนโยบายย่อมมุ่งเน้น “มิติการพัฒนาและมิติการมีส่วนร่วม” เป็นหลัก มากกว่า “มิติ ความมั่นคง” ที่ในความเป็นจริงก็ได้สูญสลายไปและกลับปรากฏ ให้เห็นอยู่ในหลายๆ กิจกรรมเช่นกัน

ในช่วงเวลาต่อมารัฐบาลของ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เริ่มมีปัญหาภายในและท้ายที่สุดได้ประกาศยุบสภา เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2531 หลักจากการเลือกตั้งทั่วไปที่เกิดขึ้นตามมานั้น

พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้รับเลือกและแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี (พ.ศ.2531-2534) บริหารราชการแผ่นดินจน กระทั่งคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ทำการยึด อำนาจการบริหารในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 แล้วสถาปนา รัฐบาลรักษาการ โดยมี นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี (2 มีนาคม 2534-22 มีนาคม 2535) บริหารบ้านเมืองมาระยะหนึ่ง จึงได้มีการเลือกตั้งใหม่ ในที่สุด พลเอกสุจินดา คราประยูร รองประธาน รสช. ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี จนกระทั่ง เกิดเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ขึ้น (18-21 พฤษภาคม 2535) จนถึงมีการเลือกตั้งทั่วไปอีกครั้งในปี พ.ศ. 2535 นายชวน หลีกภัย ได้เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (23 กันยายน 2535-3 กรกฎาคม 2538) จะเห็นได้ว่าช่วงเวลาการบริหารประเทศของ รัฐบาลภายหลังรัฐบาล พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และก่อนยุคนาย ชวน หลีกภัย (พ.ศ. 2532-2538) บริบททางการเมืองไม่มีความ ต่อเนื่องมากนัก ทำให้รัฐบาลชุดต่างๆ ไม่สามารถกำหนดนโยบาย การจัดการศึกษาต่อจากแนวนโยบายเดิมของรัฐบาลก่อนๆ

ครั้นมาถึงช่วงการบริหารประเทศโดยรัฐบาลคณะ ที่ 51 ที่มีนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรี (2532-2538) และนโยบายการศึกษาโดยภาพรวมของรัฐบาลคณะที่ 52 ที่มี นายบรรหาร ศิลปอาชา ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (13 กรกฎาคม 2538-25 พฤศจิกายน 2539) และต่อด้วยคณะ รัฐมนตรีคณะที่ 53 โดย พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี (25 พฤศจิกายน 2539-9 พฤศจิกายน 2540) โดยการลาออกและต่อมารัฐบาลคณะที่ 54 ซึ่งนายชวน หลีกภัย กลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง (10 พฤศจิกายน 2540-17 กุมภาพันธ์ 2544) เมื่อได้มีการยุบสภาเพื่อให้มีการเลือกตั้ง ทั่วไปใหม่นั้น รัฐบาลเกือบทุกคณะได้ให้ความสำคัญต่อการ แก้ปัญหาและการพัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่่นโยบายการศึกษาที่ได้รับการนำไปสู่การปฏิบัติค่อนข้างมาก เพราะเป็นรัฐบาลที่มีเวลาบริหารในช่วงนานและต่อเนื่องกัน โดย รัฐบาลของ นายชวน หลีกภัย ที่ได้กำหนดแผนพัฒนาการศึกษา จังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยนอกจากกำหนดให้ เร่งรัดการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครู บุคลากร และเครื่องมือ อุปกรณ์ทางการศึกษาแล้ว ยังเร่งพัฒนาคุณภาพการศึกษาเพื่อ ยกกระดับคุณภาพชีวิตให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของชุมชนและ ทิศทางการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ รวมถึงการเร่งจัดให้มี สวัสดิการและคุ้มครองสวัสดิภาพครูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วย (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2550, น. 40-41; วิโรจน์ สารรัตน์, 2536)

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่านโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลสำหรับชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ช่วงเวลานี้ไม่ค่อยจะแตกต่างไปจากนโยบายการจัดการศึกษาทั่วไปมากนัก เนื้อหาสาระของนโยบายเน้นเหตุผล “มิติด้านการพัฒนา” เป็นหลักและบูรณาการเข้ากับกระแสของช่วงเวลานี้คือ “ มิติการมีส่วนร่วม” ซึ่งมีพื้นฐานมาจากช่วงของ รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ทำให้เหตุผลของ 2 มิติ ไปด้วยกันได้ดี ในขณะเดียวกัน “มิติความมั่นคง” รัฐก็ยังไม่ได้ละเลยให้ขาดหายไปไหน

นโยบายการศึกษาช่วง พ.ศ. 2544-2551

ช่วงนี้คณะรัฐบาลคณะที่ 55 โดย พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (2544-2549) และต่อเนืองด้วยรัฐบาลคณะที่ 56 มีพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (2549-2551) และรัฐบาลคณะที่ 57 ซึ่งมี นายสมір สุนทรเวช มาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (วันที่ 29 มกราคม 2551-วันที่ 9 กันยายน 2551) และต่อเนืองกันกับคณะรัฐมนตรีคณะที่ 58 ที่มี นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (วันที่ 17 กันยายน 2551) พันตำแหน่งวันที่ 2 ธันวาคม 2551) ภายใต้การปกครองที่ค่อนข้างมีเสถียรภาพของรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร (2544-2549) ที่สามารถบริหารจนครบวาระ 4 ปี แต่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการหลายคนทำให้การปฏิบัติตามนโยบายมีอุปสรรคหลายประการ และใน พ.ศ. 2551 เป็นปีที่มีการเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีหลายคณะ ทำให้การดำเนินการตามนโยบายการศึกษาในชายแดนภาคใต้ เป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง แต่รัฐบาลก็พยายามดำเนินการตามแนวนโยบายในแผนยุทธศาสตร์ปฏิรูปการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2548-2551) ที่เน้นเกี่ยวกับ “ให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ได้เรียนวิชาภาษาไทย วิชาประวัติศาสตร์ วิชาศาสนาอิสลาม มุ่งเน้นให้ครูและบุคลากรทางการศึกษามีความปลอดภัย เพื่อความสมานฉันท์และก่อให้เกิดสังคมสันติสุข” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550) โดยรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ (2549-2551) ได้มุ่งเน้นยุทธศาสตร์พระราชทาน เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา ให้มีผลในการนำสู่การปฏิบัติมากขึ้น (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2550; กระทรวงศึกษาธิการ, 2550)

นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ช่วงนี้ไม่แตกต่างไปจากนโยบายการจัดการศึกษาของคณะที่ผ่านมามากนัก เห็นได้จากเนื้อหาสาระของนโยบายที่นอกจากเน้นการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยแล้วยังมุ่งไปที่วิชาประวัติศาสตร์และวิชาอิสลามศึกษา เสริมสร้างความปลอดภัยให้บุคลากรและสถานศึกษา เพื่อเสริมสร้างความสมานฉันท์และก่อ

ให้เกิดสังคมสันติสุขขึ้น ซึ่งล้วนแต่เป็นเหตุผลด้าน “ความมั่นคง” มากกว่าเหตุผลด้าน “การพัฒนา” อาจเป็นเพราะกระแสของช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่มีปัญหาด้าน “ความมั่นคง” อันเนื่องมาจากกรณีปล้นปืนในค่ายทหาร เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2547 ที่จังหวัดนราธิวาส ทั้งนี้เหตุผลด้าน “การมีส่วนร่วม” ยังเป็นเหตุผลร่วมคู่ขนานตามมาอย่างชัดเจนอยู่อีกเช่นกัน

นโยบายการศึกษาช่วง พ.ศ. 2552-2557

นโยบายการศึกษาของรัฐบาลคณะที่ 59 มี นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (2551-2554) และรัฐบาลคณะที่ 60 ที่มี นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (2554-2557) นโยบายการจัดการศึกษาโดยรวมของรัฐบาลช่วงเวลานี้อาจจะมีความแตกต่างกันบ้างก็ตามแต่ นโยบายการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ไม่มี ความแตกต่างกันมากนัก เห็นได้จากที่เสนอนโยบายว่ามุ่งจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ ตามมาตรฐานการศึกษาชาติ สร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ และพัฒนาพื้นที่ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา คุณธรรมนำความรู้ สอดคล้องกับอัตลักษณ์ การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งเน้นความปลอดภัยของนักเรียน ครู และบุคลากรทางการศึกษา เพื่อสร้างสันติสุขและความมั่นคงในพื้นที่ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553) แนวนโยบายการจัดการศึกษาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ฝ่ายกำหนดนโยบายได้พยายามออกแบบและฝ่ายกลไกนำนโยบายไปปฏิบัติการกล่อมเกลாதงสังคมในพื้นที่จริง โดยกระทรวงศึกษาธิการ ในช่วงระยะเวลานี้ เมื่อวิเคราะห์ตามกรอบคิด “ไตรลักษณ์รัฐ” จะเห็นได้ถึงความพยายามของรัฐที่มีพัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมอยู่ในระยะของแบบ “สังคมล้อมรัฐ” ที่ยังไม่สามารถพัฒนาไปถึงรูปแบบ “สังคมร่วมรัฐ” ตามกรอบแนวคิดดังกล่าวได้ ในขณะที่รัฐพยายามใช้เหตุผลทั้งสามด้านผสมผสานกันให้ลงตัว ทั้งมิติ “ด้านการพัฒนา การมีส่วนร่วม และด้านความมั่นคง” ดังพัฒนาการความเป็นมาข้างต้น แต่มิติ “ด้านความมั่นคง” ก็ยังเป็นเหตุผลที่อาจมีน้ำหนักมากกว่าอยู่ดี ปัญหาอยู่ที่ว่าความมีเสถียรภาพทางการเมืองและความต่อเนื่องของกลไกการขับเคลื่อนด้านอุดมการณ์ของกระบวนการด้านการศึกษาเท่านั้น ที่ทำให้นโยบายอันเป็นวาทกรรมอันสวดยุทธก้าวไปสู่ความสำเร็จหรือไม่

บทสรุป

การศึกษาพัฒนาการของนโยบายการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงในชุมชนชายแดนภาคใต้ นับตั้งแต่รัฐบาลคณะแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมานั้น สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

1. สังคมชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีบริบททางประวัติศาสตร์เป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองโดยเฉพาะ โดยมีเอกลักษณ์ทางเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามอันโดดเด่นและแข็งแกร่ง ทำให้ประชากรกลุ่มนี้มีอำนาจและพลังต่อรองทางการเมืองกับรัฐค่อนข้างสูง

2. รัฐไทยมีอำนาจรัฐและกลไกรัฐที่เข้มแข็ง ได้พยายามปรับเปลี่ยนเหตุผลของรัฐทั้งมิติความมั่นคง มิติการพัฒนา และมิติการมีส่วนร่วม อย่างประสานเชื่อมโยงและเกาะเกี่ยวกันเป็น “ไตรลักษณ์รัฐ” ตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา บางช่วงเวลารัฐจำเป็นต้องยอมรับความแตกต่างและความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ถึงแม้ว่านโยบายการจัดการศึกษาของรัฐจะมิได้มุ่งเน้นความมั่นคงเป็นหลัก แต่ต้องจ่ายยอมให้มิติการพัฒนาและมิติการมีส่วนร่วม มีบทบาทควบคู่อยู่ด้วยตลอดเวลา

3. นับเรื่องตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัส เมื่อ 23 มีนาคม พ.ศ. 2502 นโยบายการจัดการศึกษาก็ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากสถาบันสูงสุดของประเทศ ให้เหตุผลของรัฐและความต้องการของสังคมชุมชนชายแดนภาคใต้ “ด้านมิติการพัฒนาและมิติการมีส่วนร่วม” มีความโดดเด่นและมีความชอบธรรมเป็นหลักมากขึ้น ทั้งนี้เหตุผลมิติความมั่นคงก็ยังคงอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน

4. พัฒนาการของนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลในจังหวัดชายแดนใต้ มีประเด็นหลักคล้ายคลึงกันตลอดช่วงที่ศึกษา คือ 1) มุ่งเน้นการพูดการเขียนภาษาไทยให้ได้ 2) มุ่งสร้างความสำนึกในความเป็นไทย 3) มุ่งเน้นควบคุมและกำกับโรงเรียนปอเนาะ

ข้อเสนอแนะ

พัฒนาการของนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐตลอดช่วงเวลา กว่า 8 ทศวรรษ ล้วนมีเหตุผลที่มุ่งเน้นด้าน “มิติความมั่นคง” ซึ่งจะมีคุณลักษณะเฉพาะในตัวเองที่ดำรงความเป็นเหตุผลหลักของรัฐไทยมาเป็นเวลาช้านาน แต่ในประวัติศาสตร์การจัดการ

ศึกษาของรัฐบาลที่มีต่อชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตลอดช่วงเวลานี้ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมมีพัฒนาการจากแบบ “รัฐล้อมสังคม” มาเป็นแบบ “สังคมล้อมรัฐ” โดยที่กลไกอำนาจรัฐได้ยอมรับต่อความแตกต่างและความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรมของชุมชนนี้มาตลอด แม้จะเป็นไปด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เท่ากับแสดงให้เห็นว่ารัฐได้ยอมให้ “มิติความมั่นคง” อ่อนตัวลงมาอยู่ในฐานะมีบทบาทร่วมและสนับสนุนเหตุผลอื่น ในขณะที่รัฐให้ “มิติการมีส่วนร่วม” และ “มิติการพัฒนา” ปรับเปลี่ยนเป็นเหตุผลที่มีบทบาทนำในการกำหนดและดำเนินการตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐมาตลอดเวลาที่ผ่านมาแล้วก็ตาม กลุ่มยุทธศาสตร์ทางสังคมชายแดนภาคใต้ได้เสนอแนะข้อคิดเห็นที่ยังคงมุ่งเน้นไปที่ให้รัฐดำรงไว้ซึ่งเหตุผล “มิติการมีส่วนร่วม” และ “มิติการพัฒนา” อย่างต่อเนื่องโดยบูรณาการกันกับแนวทางพระราชทาน “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ด้วยจึงจะทำให้ข้อเสนอมีความสำเร็จสูงขึ้น เพราะชุมชนนี้เชื่อว่าการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลต่อชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ ถ้ารัฐยังคงเหตุผล “มิติความมั่นคง” เป็นด้านหลัก ความคาดหวังจากข้อเสนอแนะของประชาชนไม่อาจจะสัมฤทธิ์ผล อันเนื่องจากว่า “การพัฒนาการศึกษาโดยตัวประชาชนเองในสังคมที่รัฐกำหนดโลกทัศน์ทั้งหมดให้กับพลเมืองนั้นไม่อาจจะมีการจริงได้ เพราะการจัดการศึกษานั้นหากไม่มีไว้สำหรับการกดขี่หรือเพื่อการครอบงำแล้ว ก็มีไว้เพื่อเสรีภาพเท่านั้น การศึกษาที่เป็นกลไกนั้นไม่มีจริง (โจนาธาน โคโซล, 2538) ซึ่งดูเหมือนจะสอดคล้องกับวิสัยทัศน์สากลที่เชื่อมั่นว่า ถ้าประชาชนมีโอกาสจัดการศึกษาของตนเองย่อมสามารถจัดการศึกษาได้อย่างหลากหลายสอดคล้องกับความเป็นจริงและสนองต่อความต้องการของเขามากกว่าที่รัฐจัดให้เพื่อประโยชน์แก่คนเพียงส่วนน้อยของสังคมเท่านั้น (สุษดี มินทร, 2536) ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นด้วยว่าน่าจะเป็นไปในทำนองเดียวกับสารบัญญัติในร่างรัฐธรรมนูญใหม่ที่ว่า ให้กระจายอำนาจการจัดการศึกษาโดยลดบทบาทของรัฐส่วนกลาง จากการเป็นผู้จัดการศึกษาให้เป็นผู้จัดให้มีการศึกษาตามแนวทางของคณะปฏิรูปการศึกษาแห่งชาติ (สปช.) ซึ่งสอดคล้องและก้าวทันกับทิศทางการปฏิรูปสังคมไทยที่มุ่งหวังสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ในกระแสโลกยุคคลื่นลูกที่ 4 ในขณะนี้เป็นอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2550). *แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาศึกษาในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2551-2554)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- เขตการศึกษา 2. (2528). *25 ปี เขตการศึกษา 2*. ยะลา: เสริมการพิมพ์.
- โจนาธาน โคโซล. (2538). *เนื้อแท้ของการศึกษาอเมริกัน*. (อรรถพ พงษ์วาท, ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2533). *รัฐกับสังคม: ไตรลักษณ์รัฐในพหุสังคมสยาม*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภดล โรจนอุดมศาสตร์. (2523). *ปัญหาการจัดการศึกษาในมลฑลปัตตานี (พ.ศ.2449-2474)*. ปรินญานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปก แก้วกาญจน์. (2531). *พัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ ตั้งแต่รัชกาลที่ 5-2503*. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วินิจ สังขรัตน์. (2544). *อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2536). *นโยบายด้านการศึกษาของคณะรัฐมนตรีคณะที่ 1-51*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์.
- สมพงษ์ ปานเกล้า. (2541). *นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลในชุมชนชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2475-2555)*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สฤชดี มินทร. (2536). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2550). *4 ปีที่นำพาการศึกษาเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2548-2551)*. สงขลา: บริษัท เอสพีริน (2004).
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2503). *แฟ้มรวมมติคณะรัฐมนตรีด้านการศึกษา บัญชีขึ้นต้น เรื่องการศึกษา 4 จังหวัดภาคใต้*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2553). *แผนพัฒนาการศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวาน กราฟฟิค.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2550). *สภาพการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนวิ.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น.
- อรรถพ เนียมมคง. (2538). *นโยบายการศึกษาของรัฐบาลต่อชาวไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2500-2516)*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Naisbitt, J. (1994). *Global Paradox*. New York: William Morrow and Company.
- Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. New York: Bantam Books.